

פרשת וילך: האם ניתן לחלוק על הגמרא והראשונים - חלק א'

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מסופר, שמשה עומד לקראת סיום נאומו בפני בני ישראל, ואומר להם שיהושע הוא שיורה להם את הדרך בארץ ישראל, כיוון שהוא עצמו לא עומד להיכנס אליה. כשמשה היה חי, לא היו ספיקות בהלכה, כיוון שהכל נאמר לו מאת ה'. אולם, מיד לאחר שנפטר כבר נשכח מספר גדול של הלכות, וכפי שדורשת הגמרא במסכת תמורה (טז ע"א):

"בשעה שנפטר משה, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתיך שעה אחת? מיד נתש כוחו, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות. במתניתין תנא: אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבל משה. אמר רבי אבהו: החזירן עתניאל בן קנז בפלפולו."

במשך מאות נושאים שעסקנו בהם עד כה, ראינו מחלוקות רבות בין הראשונים והאחרונים במגוון עניינים. בעקבות פרשת השבוע והעברת המטה ממשה ליהושע, נעסוק השבוע (ובשבועות הקרובים אף נרחיב) בשאלה כיצד יש להכריע במחלוקות. נראה מחלוקת בין הפוסקים כיצד נקבע מעמדה של הגמרא, האם אפשר לחלוק על הראשונים, וההבדל בין הגישות השונות.

מעמד הגמרא

נקודה הראשונה בה יש לפתוח, היא מעמד הגמרא. כידוע, ישנו מעין כלל מפורסם הקובע 'שאין לחלוק על דברי הגמרא'. ניתן כמובן לפרש את הגמרא בדרכים שונות, ויש שאף נדחקו בדברי הגמרא כדי להעמיד את שיטתם, אך מכל מקום לא קיימת מחלוקת חזיתית בין המפרשים לבין דברי הגמרא, אלא שיש לשאול מהיכן הגיע כלל זה.

הקושיה מתגברת לאור דברי הרמב"ם (ממרים ב, א) הכותב, שעל אף שאין לבית דין לחלוק על בית דין שקדם לו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמניין, דין זה נכון רק באיסורי דרבנן, אבל בדיני דאורייתא, דרישת פסוקים וכדומה - מותר לבית דין לחלוק, גם אם קטן מחברו. אם כן, יש לשאול מדוע אין לחלוק על דברי הגמרא, וכן מדוע לא חלקו אמוראים על תנאים?

א. **המאירי** (סדר הקבלה עמ' 103) כתב, שאכן אין כלל הקובע שלא ניתן לחלוק על דורות ראשונים. לטענתו, בכל מקום בגמרא שיש קושי בדברי המשנה ומתרגמים בחסורי מחסרה (כלומר שיש חלקים במשנה שחסרים ויש להשליםם), בעצם כוונתם לחלוק על דברי המשנה. בפשטות לפי שיטה זו מסתבר, שקיימת גם אפשרות של מחלוקת ראשונים ואחרונים על דברי הגמרא.

ב. רוב הפוסקים נטו מפירוש המאירי, כיוון שלא נראה כך ממקרים רבים בהם מקשים על אמורא מבריייתא והוא חזר בו מעמדתו¹. משום כך כדי לתרץ מדוע לא חלקו כתב **הכסף משנה** (ממרים ב, ב), שמיום סגירת המשנה קיבלו על עצמם חכמי הגמרא שלא לחלוק על קודמיהם. וכן מיום סגירת התלמוד, קיבלו עליהם הקודמים שלא לחלוק על קודמיהם.

ביאורי האחרונים

בביאור דברי הכסף משנה נאמרו מספר אפשרויות, שכן סביר להניח (מתוך כך שאין תיעוד בגמרא או בשאר ספרי מחקר היסטוריים) שלא התקיים אירוע היסטורי שהכריז על כך שאין לחלוק על דברי הגמרא, ואם כן למה התכוון הכסף משנה כאשר אמר שמיום חתימת המשנה קיימו וקיבלו שדורות אחרונים לא יחלקו על הראשונים:

א. **החזון איש** (אגרות ב, כד) כתב לבאר, שדורות האחרונים סברו שהדורות הקודמים גדולים מהם ומשום כך מסוגלים לרדת לחקר האמת בצורה טובה מהם. לכן אין לחלוק עליהם גם במקרים בהם נראה שהראשונים טעו, כי מסתמא האמת עמיהם ויש חיסרון בהבנה לדורות האחרונים. ובלשונו:

"האמת בזה שדור שאחר המשנה ראו את מיעוט הלבבות נגד בעלי המשנה, וידעו לבטח שהאמת לעולם עם הראשונים, ואחרי שידעו אמתית הדבר שאי אפשר ששיגו הם האמת מה שלא השיג אחד מן התנאים - לא היו רשאים לחלוק. ומה שכתב מרן (הכסף משנה) שקיבלו כן - לא טובה וחסד עשו עם הראשונים, אלא האמת חייב אותם"

הקושי בביאור זה כפול. ראשית, לא ברור מה היא אותה ירידת הדורות. מדוע מאות שנים ניתן היה לאמוראים לחלוק על קודמיהם, ולפתע דור לאחר רב אשי ירדו הדורות וכבר לא ניתן. שנית, גם אם אכן התרחשה ירידת הדורות באופן פתאומי, מדוע גורם זה מהווה שיקול בלימוד הלכה?! תמיד יש לשקול את הדברים במאזני השכל, וכך להכריע, ולא משיקולים שאינם הלכתיים נטו.

ב. **הרב אלחנן וסרמן** (קובץ דברי סופרים ב, ו) צעד בכיוון אחר וכתב שאכן התקיימו פעמיים אסיפות של כל חכמי ישראל, בזמן חתימת המשנה ובזמן חתימת הגמרא. במעמד זה, שבו יש כח של בית דין, החליטו שאין לחלוק על דברי הגמרא והמשנה. לפי שיטתו יוצא, שבמקרה בו קם בית דין אחר, הוא יכול לחלוק על דברי הגמרא (ולא צריך שיהיה גדול מקודמו), ובלשונו:

"ולפי הנ"ל, קושיית הכסף משנה לא קשיא, דחתימת המשנה היה גם כן בקיבוץ כל חכמי ישראל או רובן אשר להן הכוח של בית דין הגדול, ואסור לשום אדם לחלוק עליהן בלתי אם יש גם להחולקין כח של בית דין הגדול. ואפשר, שבשעת חתימת התלמוד היה להן כח לחלוק גם על המשניות, כמו בכל בית דין גדול שיכול לחלוק על בית דין שקדם לו."

ג. אפשרות שלישית להסבר כתב **העלי תמר** (פאה) שהסיבה שאין לחלוק על דברי הגמרא היא, שלמרות שבדרך כלל חכמי ההלכה הם הקובעים את הפסיקה המקובלת, במקרי ספק, עם ישראל מכריע. כיוון שעם ישראל (מכל סיבה שהיא) קיבל את המשנה והגמרא כמקור מחייב - אין לחלוק על דבריהן. יש להעיר, שבדומה לשיטת הרב אלחנן וסרמן ובניגוד לחזון איש, נראה

¹ אם כן מהו אותו חסורי מחסרה? **התפארת ישראל** (ערכין ד, א) כתב, שמכיוון שבזמנו המשניות לא היו כתובות והיו צריכים לזכור בעל פה, השמיט לעיתים רבי יהודה הנשיא מילה או שתיים, כדי שיהיה קל יותר לשנן. **רבינו בחיי** (שמות לד, כז) נקט, שלמעשה לחכמי דור המשנה היה ברור מה כוונת רבי, ולא היה צורך להוסיף מילים נוספות. רק בדורות המאוחרים יותר, שהדברים לא היו כל כך ברורים, הוצרכו להוסיף.

שייתכן מצב לשיטתו בו כל עם ישראל יחליט אחרת, ויהיה ניתן לחלוק על דברי הגמרא.

צמצום הכלל

ראינו אם כן מספר גישות בשאלה, מדוע אין לחלוק על דברי הגמרא. ייתכן (אך לא מוכרח) שהמחלוקת בין גישות אלו תבוא לידי ביטוי בשאלה, האם כל דברי הגמרא מחייבים. בעבר ראינו (בהעלותך שנה ב') דברי הגמרא במסכת פסחים הקובעת, שאין לאכול בשר ודג, כיוון שאכילתו גורמת לצרעת. בפשטות, בזמן הזה אין הדבר כך, ודנו הפוסקים בטעם הדבר:

א. יש סברו (וכך הגישה הרווחת ב'ציבור' בזמן הזה) שמכיוון שחז"ל לא יכולים לטעות, כנראה שהסיבה לכך היא השתנות הטבעים. כלומר, אכן בזמן חז"ל אכילת בשר ודג יחדיו גרמה לצרעת, אלא שבזמן הזה השתנה הטבע. אפשרות שונה כתבו חלק מהפרשנים שחז"ל דיברו על דרך הנסתר, והמילה צרעת הכוונה לרובד רוחני (וכך מובא בשם הגר"א, אם כי לא הביא דבר זה בהגהותיו על שולחן ערוך).

ב. לעומת זאת **הגאונים** (תשובות גיטין סח ע"ב) כתבו, שאמנם חז"ל היו צדיקים, אבל רופאים הם לא היו. משום כך, לא כל דבר רפואה שראו בזמנם ומופיע בתלמוד יש לקבלו, ויש לברר לפני כן עם רופאים שאכן כך הדבר. כך כתב גם **הרמב"ם** (מורה נבוכים ג, יד) וכן כתב **בנו רבי אברהם** (מאמר על אגדות חז"ל), ובלשון הגאונים:

"צריכים אנן למימר לכו דרבנן לאו אסותא אינון = (הם לא רופאים), ומילין בעלמא דחזונין כבזמניהון וכחד חד קציירא אמורין ולא דברי מצווה אינון (= ודברים שראו בזמנם ואמרו, אינם דברי מצווה). הילכך לא תסמכון על אלין אסותא וליכא דעביד מינהון מידעם (= לכן לא תסמכו על אלה הרפואות) אלא אחרי שתבדקו וידע בוודאי מחמת רופאים בקיאים."

ייתכן שהמחלוקת בין הפרשנים בסוגיית בשר ודג, נובעת מגישתם ביחס לשאלה מדוע אין לחלוק על דברי הגמרא. הגישה הסוברת שחז"ל אינם יכולים לטעות, תצמד בעקבות החזון איש, שחז"ל היו במעלה גבוהה שאנו לא מבינים, ומשום כך יש לקבל בכל עניין את דבריהם. לעומת זאת הסוברים שישנם דברים שחז"ל לא ידעו, יסברו שאין לחלוק בגלל שמעמדם כבית דין.

מעמד הגאונים והראשונים

עד כה ראינו את הדיון סביב מעמדה של הגמרא. לגבי מעמד הראשונים קיימת מחלוקת בין הפוסקים, מחלוקת שגם היא יתכן ומושפעת מהמחלוקת מדוע אין לחלוק על הגמרא. האם בגלל שנעשה מעין מעמד של קבלת הגמרא, שאז קיבלו אותה כקבלת בית דין (דבר שלא נעשה בספרי הגאונים והראשונים), או בגלל ירידת הדורות (שאז יש מקום לומר שהירידה ממשיכה):

א. **הראב"ד** (מובא ברא"ש סנהדרין ד, ו) שחי לאחר תקופת הגאונים כתב, שאין לחלוק בזמנו על דברי הגאונים. לא זו בלבד, אלא הוסיף וכתב, שהחולק על אחד מהגאונים נחשב טועה בדבר משנה, שפסקו מתבטל מאליו. מאוחר יותר נראה שמיתן את עמדתו, וכתב שהמוצא קושיה מפורסמת על אחד מהגאונים יכול לחלוק עליו, אולם הוסיף וכתב שזה דבר שאינו בנמצא.

גם **הבית יוסף** (הקדמה לספרו) ביחד עם עוד אחרונים רבים צעד בדרך זו של הראב"ד וכתב, שמכיוון שספרי הראשונים מלאים ראיות לכאן ולשם, לא ניתן להכריע ביניהם, שהרי אם הם לא הכריעו, מי הם הדורות האחרונים שייכנסו בין ההרים להכריע ביניהם. משום כך כאשר כתב את ספרו, החליט שפוסק על פי דעת רוב שלושת עמודי הוראה, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, ובלשונו:

"ומי זה אשר יערב לבו לגשת להוסיף טענות וראיות. ואיזהו אשר ימלאהו לבו להכניס ראשו בין ההרים הררי אל להכריע ביניהם על פי טענות וראיות לסתור מה שביררו הם או להכריע במה שלא הכריעו הם. כי בעונותינו הרבים קצר מצע שכלינו להבין דבריהם כל שכן להתחכם עליהם."

ב. **הרא"ש** (שם) חלק על דברי הראב"ד וכתב, שיפתח בדורו כשמואל בדורו, וכן נהג **הרמב"ם** שחלק על הגאונים. משום כך, אם אחד מהחכמים בדורות המאוחרים למד את הסוגיה והגיע למסקנה אחרת מדברי הקודמים לו, הוא רשאי לחלוק עליו, ורק על דברי הגמרא אין לחלוק. כדבריהם פסק להלכה **הרמ"א** (חו"מ כה, ב), וכן כתב **המהרש"ל** (הקדמה לבבא קמא).

עם כל זאת יש להעיר (וכן כתבו גם הרמ"א וגם המהרש"ל), שאין הכוונה ששיטה זו מתעלמת לדוגמא ממנהגים שנהגו באותן ארצות וקהילות, או שלא נותנת מקום נכבד יותר לקודמים להם. כוונתם שבאופן יחסי לא מחויבים לראשונים וכפי שמחויבים לדברי הגמרא, וניתן גם במידת הצורך לחלוק על דבריהם.

כיצד יש להכריע

כאמור, לדעת הבית יוסף ועוד מספר אחרונים אין אפשרות לחלוק על דברי הראשונים בזמן הזה, בגלל ש"קצר מצע שכלנו" (אולם ודאי שאין בעיה לחלוק וכפי שיש לחלוק על הגמרא, כיון שאין מעמדם כבית דין). כיצד אם כן יש להכריע ביניהם? והרי נאמרו שיטות רבות!

כפי שנראה בהרחבה בשבוע הבא, הפוסקים העלו מספר אפשרויות מתוך הגמרא לפתור בעיות אלו, הכרעה על פי מרא דאתרא, הכרעה על פי הרוב, וספק דאורייתא לחומרא ודרבנן ולקולא. אך כבר בשלב זה ניתן לראות בקצרה, שהגישה הסוברת שעל הפוסק להימנע מלהכריע בכוחות עצמו ועליו להיסמך על פסקי הראשונים, יתמודד עם בעיות שלא קיימות במקרה בו מכריעים:

א. לדוגמא, כפי שציין **הבית יוסף** בהקדמה לספרו, כיוון שהחליט שלא להכריע בין הראשונים - החליט ללכת בעקבות הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש, וכאשר ישנה מחלוקת ביניהם יש ללכת על פי רוב הדעות. אך כפי שהעירו **המהרש"ל** ו**הרמ"א** מדוע בחר ללכת הבית יוסף דווקא בעקבות פוסקים אלו והתעלם משאר פוסקי אשכנז?

ב. כמו כן, כאשר פוסקים על פי רוב הפוסקים (ויש שהורו כך) יש לשאול, כיצד מודדים את אותו הרוב? לפי כל הספרים שהוצאו עד כה? והרי הפוסקים לא דנו ביניהם בפסק ההלכה. בכל השאלות הללו על הפוסק שאינו חולק על דברי הראשונים צריך להתמודד. גם האדם מן השורה שאינו יודע כיצד להכריע צריך להתמודד עם שאלות אלו, ובכך כאמור נעסוק שבוע הבא.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com